

ОЛНОО ӨРГӨГДСӨН МОНГОЛ УЛСЫН ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТУСГААР ТОГТНОЛЫН АСУУДАЛД

Г. Цэнджав

*ШУТИС-ийн Безнисиийн удирдлага, Хүмүүнлэгийн ухааны сургуулийн
Ахлах багш Доктор(Ph.D)*

Түлхүүр үг: Хаант Оросын бодлого, Монголчуудын эдийн засгийн тусгаар тогтнол, Оросын санхүүгийн зөвлөх С.А Козин, эдийн засгийн хараат байдал, зээл, татварын бодлого,

XX зуун гарснаар олон улсын тавцанд улс гүрнүүдийн харилцааны дэг жаягийг өрнөдийнхөн тодорхойлж, улмаар өөрсдийн улс төрийн нөлөөний хүрээнд шинэ шинэ бүс нутаг улс түмнүүдийг татан оруулж байлаа. Колонийн тогтолцоо нь капиталист ертөнцийн бүтцийн нэг гол хэсэг болж улмаар Ази ,Африкийн орнуудад капиталист харилцааны үр хөврөл бүрэлдэж, колончлолийн мөлжлөгийн арга хэлбэр өргөжин тэлсэн явдал тус бүс нутгийн амиа аргацаасан эдлэхүүний аж ахуйн үндсийг ганхуулж, дэлхийн аж ахуйн эргэлтэнд татан оруулсан юм.

Монгол орон яалт ч үгүй энэ эргэлтэнд ямар нэгэн хэмжээгээр татагдах болж, улмаар их гүрнүүдийн геополитикийн сонирхолын бүс болон хувирсан байв. Ар Монголд Оросын, Өвөр Монголд Японы нөлөө илүү тэлэн нэвтэрч улмаар Монгол орныг хэрхэн цаашид өөр өөрсдийн хүрээндээ захирах талаар сэм үгсэж, нууц гэрээ хэлэлцээр байгуулж байлаа. Хятад оронд Манжийн ноёрхол унаж, улмаар монголчуудад гадаад таатай нөхцөл бүрдсэнийг ашиглаж, харийн эрхшээлийг эсэргүүцсэн үндэсний эрх чөлөөний тэмцэл, хөдөлгөөн өрнөж, төрийн тусгаар тогтнолоо тунхаглаж чадсан билээ.

Цаашид тусгаар тогтнолоо улам батжуулах үүднээс хөрш улс болон гуравдагч орнуудтай улс төр, эдийн засгийн харилцан ашигтай, найрамдалтай харилцах саналыг тухайн үеийн монгол улсын төр засгийн удирдлагууд байнга тавьж байлаа. Хаант Оросоос Монгол дахь нөлөөгөө өргөтгөх үүднээс Монгол улсын засгийн газартай 1912 онд дипломат хэлэлцээр хийж гэрээ байгуулсан явдал нь Монгол улс олон улсын харилцааны субъект болсныг харуулсан чухал алхам байлаа.

Өгүүлэн буй үед Олноо өргөгдсөн Монгол улсын тусгаар тогтнолыг үл зөвшөөрөх бодлого баримталж байсан нь Монголчуудын үндэсний нэгдэл, төрийн тусгаар тогтнолоо бүрэн сэргээхийн төлөө тэмцэлд ихээхэн нөлөөлж байсан хэдүй ч, Монгол улс нь 1911-

1915 он хүртэл тусгаар улсын байдлаар оршин тогтнож, бие даасан гадаад бодлого явуулж байв.

1911 оны Монгол дахь үндэсний эрх чөлөөний хувьсгалын дараа Орос улсын өмнө шийдвэрлэх шаардлагатай хэд хэдэн асуудал тулгарсан байна. Үүнд: тусламж хүсэж байсан монголчуудад туслахын зэрэгцээ Хятад улстай тогтвортой харилцаагаа хадгалж үлдэх, мөн тус бүс нутагт өөрийн сонирхолоо бэхжүүлэх явдал байв. Үүнийгээ хэрэгжүүлэх үүднээс тус оронд орон тооны зөвлөх бий болгох санаа нь 1912 оныгүед дипломатуудын хүрээнд идэвхтэй яригдаж байв.

Монголын дотоод хэргийг бүгд захиран шийтгэх яамны тэргүүн сайд Сайн ноён хан Намнансүрэн тэргүүтэй сайд нар Нийслэл Өргөөнд байрлах Оросын ерөнхий консулын газраар дамжуулан хаант Оросын засгийн газарт дахин зээл олгох хүсэлт тавихад 1912 оны 9-р сарын 10-нд Оросын Гадаад Явдлын Яамны/ ГЯЯ/ сайдын үүрэг гүйцэтгэгч А.А.Нератов Сангийн сайдадаа хүсэлтийг дамжуулсан байна. Оросын талаас зээлийн буцаан төлөлтийг хангах, зээлийн зарцуулалтанд хяналт тавьж байх зорилгоор Монголын засгийн газарт өөрийн санхүүгийн зөвлөхтэй болох ба энэ албан тушаалд бүр Хятадын Харбин хотод гаалийн төлөөлөгчөөр ажиллаж байсан комиссар Коноваловыг нэр дэвшүүлсэн байна.

Монгол улс 40 жилийн хугацаатай 2 сая алтан рублийн зээлийг шинэ зэр зэвсэг худалдан авах, армийн удирдлагыг төвхнүүлэхэд зарцуулахаар зориулж авах талаар ярилцах үед, Оросын талаас санхүүгийн хяналт тавих асуудлыг хөндсөн. Харин Монголын удирдлагын байр суурь бол И.Я.Коростовецийн хэлснээр /Монгол дахь Оросын бүрэн эрхт төлөөлөгч/ “Санхүүгийн хяналт тавих асуудлыг шууд татгалзаж, авах зээлийн хэмжээгээ ч бууруулахад бэлэн байна. Иймд Монголын засгийн газар зээлийн төлбөрөө хийгээгүй тохиолдолд бид “Монголор” татварыг болон гаалийг өөрийн гарт авч, орж ирэх төлбөрийг консулын газарт даалгаж далдлагдсан хяналтыг зохион байгуулж болох юм” гэжээ. Гэтэл зээл олгох асуудал удааширч шийдвэрлэгдэхгүй байсан тул Монголын засгийн газар арга буюу өөрөө албан ёсоор зөвлөхийн орон тоог бий болгох талаар санал тавьсан. 1913 оны 5-р сарын 5-нд И.Я.Коростовец өөрийн ГЯЯ –д явуулсан нууц цахилгаан утсандаа дараахи зүйлийг бичжээ.”Монголын засгийн газар өөрийн хүчээр хөрөнгийн зарцуулалтанд хяналт тавьж чадахгүй тул Оросын санхүүгийн зөвлөхийг Нийслэл Өргөөнд ирүүлж өгөх, мөн Зөвлөхөөр томилуулах хүнийг Монголын засгийн газрын итгэлийг хүлээсэн Оросын сангийн яамны түшмэл В.А.Котвичийг томилуулахыг хүсэж байна” гэжээ.

Бас нэг баримт нь И.Я.Коростовец илгээсэн № 928 нууц цахилгаандаа “Монголчуудын тайлагнасан орлого зарлагын мэдээ нь хангалтгүй бөгөөд үүгээр улсын төсөв болон зээлийн талаар мэдэх аргагүй байна. Ер нь ч энэ талаар Нийслэл Өргөөгийн засгийн газар

тодорхой мэдээлэл өгөх нь эргэлзээтэй, мөн энэ Далай лам, Хятадын удирдлагаас манай хүсэлтийг биелүүлэхэд их саад болж асуудлыг хурцатгаж байна... тэр Монголчуудын өгсөн баримт мэдээлэл нь дутуу хангалтгүй байгаа тул зээлийн асуудал удаашраад байгааг сануулсан...үүний зэрэгцээ мөнгөний хэрэгцээгээ шийдвэрлэх санхүүгийн бодлогоо зохистой явуулах хоорондын харилцаагаа найдвартай байлгахын тулд Оросын санхүүгийн зөвлөх урьж ажиллуулах нь зүйтэйг ойлгуулсан” гэжээ.Энэ баримт нь Оросын санхүүгийн зөвлөх урих шийдвэр нь Оросын талаас гарсан бөгөөд Монголын засгийн газар гарцаагүй байдалд хүлээж авсныг харуулж байна. Монголыг засгийн газар асуудлыг улам хурцдаж байгааг ойлгоод зөвлөхийг ажиллуулж өөрийн хөрөнгөнөөс зардлыг хариуцах болсон байна.

Оросын талас уг асуудлыг дариухан шийдвэрлэж 1912 оны 5-р сарын 15-нд Сангийн яамны сайд нь зөвшөөрч, дараа өдөр нь Гадаад хэргийн сайд нь шийдвэрээ гаргасан байдаг. Анх Монголын талаас зөвлөх түшмэлээр санал тавьсан В.А.Котвич нь гэр бүлийн байдлаар шалтаглан татгалзсан тул шинэ хүнийг сонгон шалгаруулж, томилох асуудал хүнд болсон. Тэр үед Нийслэл Өргөөнд сууж байсан А.Я.Миллер 1912 оны 5-р сарын 18-нд илгээсэн мэдээндээ”Санхүүгийн зөвлөхөөр Монголд ажиллах хүн нь Монгол хэлтэй, удирдлагатайгаа холбоотой,өргөн хэмжээний санхүүгийн мэдлэгтэй, нутгийн онцлогийг ойлгодог байх хүсэлтийг Монголын засгийн газраас тавьсан” гэжээ. Хэрэв санал болгосон В.А.Котвич зөвшөөрөөгүй тохиолдолд дээрх шаардлагыг хангах хүн нь Дорно зүгт хятадын төмөр замын худалдааны төлөөлөгчөөр ажиллаж байгаа Ладыгиныг Д.С.Коростовца санал болгосон байна. Оросын Сангийн сайд В.Н.Коковцев Гадаад хэргийн сайд С.Д.Сазоновт хандаж Ладыгинийг ийм ажилд томилоход хангалтгүй гэж итгэлтэйгээр зөвлөлгөө өгчээ.Иймээс С.Д.Сазонов өөрийн зүгээс Калмыкийн халимагийн удирдагч агсан С.А.Козиныг санал болгож байна гэжээ. Яагаад санхүүгийн зөвлөхийн албанд санхүүгийн тусгай боловсролгүй хүнийг сонгох болов гэсэн асуулт гарч ирж байна. С.Д.Сазоновт бичсэн захидалд энэ чухал албан тушаалд С.А.Козин тохирох хүн гэдгийг тодорхой тайларласан байдаг.”Козин бол дорно дахины хэл судлалын курсыг хятад-монгол-манжуур чиглэлээр төгссөн 10-н жилийн өмнөөс дотоод явдлын яаманд ажилласнаасаа эхлээд халимагийн асуудлыг хариуцаж байсан, тэгээд Астараханьд удирдагчаар томилогдож ажиллахдаа халамж, засаг захиргаа, удирдлага, цагдаа,татвар, шүүх мөрдөн байцаах, сургууль , газар зохион байгуулалт зэрэг маш олон ажлыг хийж байсан туршлагатай хүн гэжээ.”

Эндээс үзвэл С.А.Козин нь үнэхээр мэргэжлийн төрийн албан хаагч байсан нь харагдаж байна. Тэрээр ерөнхий захиргааны үүргийг биелүүлэхийн зэрэгцээгээр халимагчуудын дунд хэд хэдэн өөрчлөлтүүдийг сэдэж, дараа нь түүнийгээ амьдралд хэрэгжүүлэхэд

оролцож байжээ. Тухайлбал: Хуучин нийгмийн омгийн удирдлагын зохион байгуулалтыг дүүргийн /аймгийн/-нх болгон өөрчлөх, халимагийн ба Оросын оршин суугчдын газар нутгийг тусгаарлах, захиргааны өөрчлөн байгуулалтын төсөл, эдийн засаг статистикийн судалгааг явуулах зэрэг ажлуудыг хэрэгжүүлсэн юм.

А.С.Козиныг томилох асуудал Оросын талын хүрээнд харьцангуй хурдан шийдэгдсэн бол, Монголын засгийн газартай явуулах хэлэлцээр нилээд сунжирсан юм. Жишээлбэл: Өргөө дэх ерөнхий консулын 1913 оны 7-р сарын 16/29-ны нууц цахилгааны №120-д Сайн ноён хан өвдсөний улмаас асуудлыг шийдэхийг хойшлуулсан тухай баримт байдаг. Сайн ноён ханд Козины томилгоог бушуухан шийдэх талаар консулын талаас удаа дараа хүсэлт тавьж байлаа. Тэрбүү хэл ГЯЯ-ны сайдын анд нөхөр А.А.Нератов 1913 оны 7-р сарын 18-ны цахилгаандаа “Зөвлөхийг томилох баримтуудад гарын үсэг зурах зөвшөөрөл авахыг ерөнхий консулд шамдуулан зөвлөж...Козины томилолтыг хурдавчлахыг шаардахын тулд ямар ч хамаагүй тохиолдлыг ашигла” гэжээ.

Сайн ноён хан Санкт-Петербургд 1913 оны 10-р сард хүрч очив. Гадаад явдлын яам гэрээг яаравчлан байгуулахын тулд С.А.Козиныг Сибирьт шууд ирүүлэлгүйгээр Санкт-Петербургд дуудсан байлаа. Сайн ноён ханыг албан ёсоор хүрэлцэн очтол гэрээ байгуулагдах эсэх нь тодорхойгүй байлаа. Гэсэн ч дипломат шахалт даралт байсан ч хэлэлцээр амжилттай явагдаж Монголд иргэний болон санхүүгийн шинэчлэлт хийх гэрээг 1913 оны 12-р сарын 26-нд гарын үсэг зурж хоёр тал сайшаан баталлаа.

С.А.Козин улс орны иргэний удирдлага ба санхүүгийн удирдлагыг сайжруулахад чиглэсэн дүрэм журам боловсруулах ба Монголын засгийн газраас түүнд даалгасны дагуу хуулийн төсөл боловсруулах ажил гүйцэтгэх зөвлөхөөр ажиллахаар Монголын албанд ажиллах болжээ. Гэрээ байгуулагдсаны дараа 12-р сарын 27-нд ГЯЯ-наас Сангийн сайд М.Н.Коковцовд С.А.Козиныг санхүүгийн онцгой даалгавар гүйцэтгэгч түшмэлээр бүртгэн авахыг өргөн мэдүүлжээ.

Монголд С.А.Козины явуулсан үйл ажиллагаа

Орос улсаас ирсэн санхүүгийн зөвлөх С.А.Козин түүний орлогч барон Витте нарын мэдээ баримтаар Монгол улсын төсвийн бүх орлого нь 1913 онд 707418 рубль болж байсны гаалиас 486720, алтны уурхайгаас 353310, газар загас агнуур зэрэг бусад түрээснээс 110815 рубль тус тус авч байжээ.

Монгол улсын Засгийн Газар мөнгөн хөрөнгө дутагдалтай байсан учир хаант Оросоос 3 удаа зээл авсан юм.

Он	1913	1914	1914
Хэмжээ	100,000	2 сая	3 сая
Хэдэн жил	10	20	30

Зээллэг болгоны дараа Монголын ЗГ Орос улсад ямар нэгэн буулт хийдэг байжээ. Сүүлчийн 3 сая зээллэгийн хариуд хаант Оросоос санхүүгийн зөвлөхөөр С.А.Козин түүний туслах Витте нарыг явуулжээ. Тэд Монгол улсын орлогын эх булгыг судалж, гадаад дотоод худалдаанаас хураах гаалийн хэмжээг өөрчлөх газар, ашигт малтмалын түрээс улсын орлогыг нэмэгдүүлэх санал боловсруулжээ.

1913 онд тус улсын ба гадаадын харьяат нарын тариалангийн газраас жил бүр хураах түрээсний дүрмийг батлан гаргажээ.

Дүрэмд : Улсын сангаас анх тариа тарихад чухал хэрэглэгдэх анжис, хадуур мөн жил бүр тарих үрийг тавин олгож, намар хураасан тариалангийн 1% -г үр болгох, 1%-г улсын санд тушаах, 1%-г харьяат хошууны албан хэрэглэл болгон ашиглах, үлдсэн хэсгийг нь тариа тарьсан хүнд олгож байхаар заасан байна. Хагалж боловсруулсан газрын үр тутмаас дунджаар 2 цэн хураамж байхаар тогтоож, газрыг “ жилийн хугацаатай түрээсэлж, хугацаа дуусмагц /1 үр=0,09216 га/ гурав, гурван жилээр сунгаж байхаар тогтжээ.

1913 онд 25 зүйлээс бүрдсэн “МУ-ын дотор алт, мөнгө зэрэг олон зүйлийн уурхай нээх дүрэм¹”ийг батлан гаргасан. уг дүрэмд алтны 100% -иас 20-30% мөнгө ба мөнгөний ус, цагаан хорголжны 100%-иас 15-25% , чулуун нүүрсний тос ба гууль, зэс тугалгын 100%-иас 10-20 %, чулуун нүүрс ба төмрийн 100%-иас 5-15% цагаан алт ба очир алмаз чулууны 100%-иас 40-50% , олон зүйлийн эрдэнийн чулууны 100%-иас 30-40%-д бодож тус улсын санд тушаахаар заажээ.

Улмаар нутаг орны баялгийг гадаадын хүмүүст концессийн журмаар ашиглуулж олз ашиг олохын тулд “Улсын хөрөнгийн захирах газар” гэдгийг байгуулж тусгай дүрэм хэмжээс тогтоосон ажээ. Түүнд: “Засгийн газраас аливаа хүнд түрээслэх ба тогтоосон үнээр худалдах , бас улсын сангаас өөрийн хүчээр үйлдүүлэх зэрэг мод, ус элдэв уурхай, газраас элдэв ашиг гаргаж буй ба бас нэмэн ашиглавал зохих сул газрууд цөм Монгол улсын хөрөнгө болно”² гэжээ.

С.А.Козин тэргүүтэй Оросын санхүүгийн зөвлөхүүд Монголын түүхэнд анх удаа улсын зарлагыг тогтоож төсөв зохиож эхэлсэн юм. Улсын төсөвт гэгээрэл, мал эмнэлэг, эрүүлийг хамгаалахад зориулах зардал бага боловч тусгагдаж байв. Мөн аж ахуй, соёл боловсролыг хөгжүүлэх зорилготой “шинэтгэлийн хөрөнгө”³ хэмээх зүйл байсан нь ой модны гоожин, цахилгаан, утасны харилцаа, тоосгоны завод, Налайхын чулуун нүүрсний уурхай зэргийн орлогоос бүрддэг байжээ. 1916 онд тэрхүү хөрөнгөнд 524726 алтан рубль орсны 20 хүрэхгүй %-ийг нь нийгэм соёлын зүйлд, 40 орчим %-ийг нь аж ахуйн арга хэмжээнд, 40 гаруй % -ийг нь уг шинэтгэл эрхлэх газрын албан хаагчдын зардалд зарсан

байна. Энэхүү шинэтгэлийн хөрөнгө нь өчүүхэн зүйл байв. Шинэтгэл эрхлэх газрын байгуулсан цахилгаан гэрлийн хороо, телефон станц, хэвлэх үйлдвэр тоосгоны завод зэрэг үйлдвэр нь их төлөв нийслэлийн сайд түшмэдийн хэрэгцээг голлон хангаж, ардын боловсролын салбарт авсан арга хэмжээ нь Их хүрээнд ганц дунд сургууль, хэд хэдэн хошуун дахь бага сургууль зэргийг байгуулснаар хязгаарлагджээ.

Мөн мал эмнэлэг нь гагцхүү гадаадад гаргах малд тариа хийх төдий байсан нь шинэтгэлийн зүйл нь нийт ард олонд тус нэмэргүй шахуу байсныг харуулж байна.

С.А.Козин нарын бас явуулсан арга хэмжээ бол Оросоос Монголд ажиллаж байсан судалгааны олон экспедицийн дотроос нилээд бодитой судалгаа хийсэн баримт мэдээ байна.

Тэр үеийн Англи улсын гарын авлага болох “States man’s year book” 1912 онд Монголын хүн ам 2,600 мянга хэмээн тэмдэглэсэн байдаг. Мөн 1913 онд Хаант оросд хүрэлцэн ирсэн Монголын төлөөлөгчид тусгаар тогтносон МУ –ын хүн ам 500-600 мянга хэмээн гэсэн тоо баримт бас бий. Аркадий Петеров 1914 оны 1сард Оросын худалдаа аж үйлдвэрийг судлах нийгэмлэгт тавьсан монголын эдийн засгийн тухай тавьсан нэгэн илтгэлдээ хүн ам нь 5 сая гэсэн тоог дурьдсан байдаг. 1909-1911 онуудад Монгол орноор аялсан гүн А.П.Беннингсен Халхын хүн 330-500 мянга, Баруун хойт Монголынх 300 мянга, дорнод Монголын 500-550 мянган, нийтдээ 1300-1500 мянга хүн амтай гэсэн байдаг. Энэ бүх зөрөөтэй тоог эцэс болгож Монгол хүн амын тооллого хийх хэрэгтэй юм байна гэж Оросын хөрөнгөтнүүд үзэж байжээ. Тиймээс хожим нь хаант Оросоос санхүүгийн зөвлөхөөр хүрэлцэн ирсэн Козин, Витте нар 1915 онд монголын хүн ам, малын тоог гаргахыг оролдсон юм.

Оросын судлаачид Монголын зах зээлийн багтаамжийг цаашид судлахын тулд монгол айл өрхийн аж ахуй, санхүүгийн орлого зарлагыг тооцоолон гаргах хэрэгтэй хэмээн үзэж байжээ. Тиймээс ч Орос санхүүгийн зөвлөх нар энэ талаар нилээд судалгаа хийжээ. Тэдний зохион байгуулсан экспедиц нь Монголын эдийн засгийн нөөц болон статистик мэдээ цуглуулах зорилготой байв. 1915 онд хийсэн уг судалгааг 42 хошуу болон зарим нэгэн харуулын хамарсан бөгөөд өмнөх экспедицийн судалгааг бодвол нилээд нарийвчилсэн судалгаа байв. Ингээд уг социологийн судалгаа нь анкетийн асуултын дагуу бүртгэгдсэн зүйлийг нэгтгэн, зүйлээр ангилан өрх гэрийн аж ахуй, санхүүгийн байдлыг гаргажээ. Анкет нь:

1. Газар нутгийн нэр, суурин айл буюу нутгийн нэрийг дурьдан газрын зураг дээр тэмдэглэсэн байх.

2. Гэрийн эзэн хүн, гэр өрхийн тоо түүний дотор хэд нь харьяат хошууны ба шавийн, хэд нь бусал аошууны айл болох, тухайн өрх айлд цэргийн алба хааж буй хүн болон лам бологч бий эсэх
3. Суурин айл ямар гол мөрөн . усны дэргэд байрлаж буйг дурьдаад газрын зураг дээр тэмдэглэх
4. Уг айл суурьшихад тохиолдох ямар байгалийн нөхцөл бүрдсэн шалтгааныг бичих
5. Өвөл, зун эрхлэх ажил төрөл. Уг айл өрхийн баялаг нь чухам юунд байна. Тэрээр эрхэм баян, дунд баялагтай, үгээгүй зэргийн аль нь болохыг бичих-гэсэн асуултуудтай байв. Өрх гэрийн аж ахуйн хүчин чадлыг тодорхойлохын тулд мал сүрэг, малын тоог нь гаргаж энэ нь мөнгөнд шилжүүлэхэд хэдий хэмжээний үндсэн капиталтай болохыг тодорхойлжээ. Мөн түүнчлэн уг айлын орон гэр, хэрэглээний зүйлсийн жагсаалтыг гаргаж, тэдгээрийн хэрэглээний хугацаа үнэ өртөгийг нь тодорхойлон бичжээ. Эцэст нь өрх гэрийн орлого, зарлагыг чухам юун дээр тогтож байгааг дэлгэрэнгүй гаргаад мөн мөнгөн зарлагыг алба татвар төлөхөд, ажиллах хүч хөлслөн авахад, шашин ламын зардалд хэдийг нь зарцуулдагийг судлахаар төлөвлөжээ. Сүүлчийн өгүүлсэн зүйлийн талаар хожим нь И.М.Майский 1919 онд Орос-Монголын худалдааны хөгжлийн хэтийн төлөвийг тодорхойлох үүднээс Центросоюзийн Эрхүүгийн конторын захиалгын зохион байгуулсан экспедицийг толгойлон явахдаа нилээд судалгаа хийж гаргасан билээ. Түүний судалгааны давуу тал нь тэрбээр 1918 оны хүн, малын тооллогын материалыг ашигласанд оршиж байгаа юм. Эцэст нь хэлэхэд Оросын аль ч судлаач нүүдэлчин Монголчуудын зах зээлийн нууцыг нээн харуулж чадаагүй ажээ.

Дүгнэлт

1911 оноос өмнө Оросын хаант засгаас Монголын талаар баримтлах бодлого нь харьцангуй идэвхтэй биш байсан нь монголын талаархи мэдээлэл хомс байсантай холбоотой юм. Харин Орос улсаас Чин улсад хандаж Монголд Оросуудын худалдааг хүлээн зөвшөөрүүлэх санал тавьсаны дагуу Бээжингийн гэрээг хоёр улс байгуулжээ. Удалгүй 1861 онд халх монголын гол хот Хүрээнд Оросын консулын газар нээгдэж, Оросын анхны дипломатууд болон худалдаачид нэвтрэн ирсэн.

Ийнхүү Монголын асуудалд хаант Оросын зүгээс баримтлах явдал 1910-аад оноос өөрчлөгдөж ирсэн. 1911 оны 6-р сараас Монголын нөлөө бүхий феодал ноёдууд хошой чин ван Ханддорж, да лам Цэрэнчимид, гүн Хайсан нарын хэсэг Оросын Гадаад Явдлын Яаманд хүсэлт тавьснаар Монголд хандах хандлага улам идэвхжиж иржээ. Тиймээс хаант

Орос зэр зэвсгээр болон санхүүгийн зээл тусламж үзүүлснийхээ хариуд Монгол улсыг өөрийн бамбай улс болгох санаатай байв. Бамбай улсынхаа олон улсын эрх зүйн байдлыг нь бүрдүүлэх, өөрсдийн цэргийн зөвлөхүүдээр дамжуулан цэргийн хүч чадалд нь санаа тавих, өгсөн зээлээ эргүүлэн авах нөхцөлийг бүрдүүлэх үүднээс санхүүгийн зөвлөх нарыг илгээсэн байна. Үүнд:

1.Эх газрын түгжидмэл байдалд олон зуун мянган жилээр оршин тогтносон нүүдэлчин монголчууд нь өмнөт болон хойт хөршийн худалдааны капиталын байнгын дарамтанд байхад хүргэсэн. Нөгөөтэйгүүр Хятад болон түүний ар тал дахь Япон, Америк, Англи г.м империалист гүрнүүдийн колончлох бодлого явуулж ирмэгц өөрийн эрхгүй хойд хөршдөө хандаж тусламж хүссэн. Үүнийг Оросын талаас ашиглаж өөртөө ашигтай олон болзлуудыг тавьж шийдвэрлүүлсэн.

2. Оросын санхүүгийн зөвлөх нар нь Монголд ажиллахдаа монголын байгалийн баялгийн ерөнхий нөөц хэмжээг тогтоож, улмаар уул уурхайн ашигт малтмалаар өөрийн зээлийн хүү ашгийг илүүтэйгүүр гарган авах

3.Хаант оросын пүүс компаниуд ямар нэгэн гааль татваргүй өргөн цар хүрээтэй давуу эрхээр ажиллаж улмаар Хятад, Америк, Англи, Японы пүүс компаниудыг шахах бодлого явуулж байсан байна.

4.Монгол орны газрын хөрсөн доорхи байгалийн баялаг, мөн багагүй тооны мал сүрэг нь монголчуудыг гадаад орнуудад бүрэн колончлуулахаас хамгаалж байсан байна.

Энэ байдлаас харахад Оросын хаант засгаас Монголын цаашдын хөгжил, эрх ашгийн тусын тулд бус гагцхүү өөрсдийн эрх ашгийн үүднээс хандаж байжээ.

Гэвч монголчууд Оросын цэргийн болон санхүүгийн зөвлөхүүдийн ач тусаар эрдэмтэй чадалтай хүмүүсийн язгуур угсаа харгалзахгүйгээр улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцуулах, төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг төгөлдөржүүлэх, өөрийн цэрэг, цагдаатай болох, иргэний сургууль, соёлын ажлыг хөгжүүлэх, эмнэлэг анагаах ухааны зэрэг улс орны олон шинэ шинэ салаа мөчрүүдийг эхлүүлсэн билээ. Түүний үрээр монголын нийгмийн гүнд үүсэж байсан зах зээлийн харилцааны үр хөврөл цаашид дэлгэрэн хөгжих эдийн засгийн таатай нөхцөлийг бүрдүүлсэн юм.

Abstract: When in the 29th of December of 1911 the Mongols established own state for strengthening it and liberation own territory from the Manchu-Chinese troops unite the rest of Mongolia under the Mongol rule need a huge amount of financial sources. So make the fund rising in the Mongolian ground was impossible. For that purpose the Mongols seek the financial aid from Russia and heavily talk how the Mongols should have own financial sources and how payback the Russian loan and how the Mongols should develop their financial ability. All those

internal policy moods in the Mongolian society described in this article using the historical sources of that time.

Ном зүй

1. Ж.Урангуа “Монголын тусгаар тогтнолд Хаант Оросын үзүүлсэн хүчин зүйлс” УБ.,2010
2. Е.М.Даревская “Сибирь и Монголия.” Очерки русско-монгольских связей в конце XIX начала XX веков. Иркутск., 1994
3. О.Батсайхан “Хятад, Орос, Монгол гурван улсын 1915 оны Хиагтын гэрээ” УБ.,1999
4. Ц.Батбаяр “Богд хаант Монгол улс гуравдахь хөршийн эрэлд “ УБ.,2011
5. Г.Цэнджав”Монгол дахь хаант Оросын санхүүгийн зөвлөх түшмэлийн үйл ажиллагаа” УБ.,2014